

CSU> Center sodobnih umetnosti

Programska zasnova / Prof. Janez Koželj, Jerneja Batič in sodelavci

Center sodobnih umetnosti v Tovarni Rog

Tovarna Rog predstavlja eno zadnjih še ohranjenih kvalitetnih primerov stare industrijske arhitekture. Če dalj časa opuščen kompleks predstavlja nevratlčno točko v mestnem tkivu.

Od leta 1991, ko je bila v objektu opuščena proizvodnja, do leta 2002, ko je Mestna občina Ljubljana kupila objekt so potekala razmišljanja in razprave o prihodnosti tega območja. Vsem razpravam pa je bilo skupno, da se območje namenijo javnim predvsem kulturnim programom.

Nov namen Tovarne Rog kot prostora za kulturne potrebe mesta predstavlja edinstveno priložnost za predrugačenje pogleda na ta del mesta, ki je zaradi neustreznih vsebin postal degradiran. Z novimi vsebinami bo revitaliziran vzhodni del mestnega centra, obenem pa bo zaokrožena smiselna povezava med starim mestnim jedrom Ljubljana, Rogom, Metelkovo, Potniškim centrom in Prešernovo ulico.

Preplet vsebin s kulturnim programom: arhitekturni center, center sodobnega oblikovanja, razstavnih prostorov, ateljeji ter sodobna stanovanja, hotel in prodajne galerije se bodo komplementarno dopolnjevali.

Javni program

Center sodobnih umetnosti v Rogu bo za razliko od drugih kulturnih ustanov v mestu ponudil obiskovalcem, da se bodo lahko udeleževali delavnic, tečajev in drugih predstavitev sodobnih likovnih umetnosti. Nove izrazne oblike v likovni umetnosti potrebujejo nove načine posredovanja likovne kulture najširši javnosti. Eden od teh je prepletanje umetniških rezidenc in ateljejev za izvajanje sodobnih programov gostujočih umetnikov. Druga predstavlja svet eksperimentalne kulture, ki bo središče raziskovanja v umetnosti in znanosti. Tukaj bodo lahko obiskovalci različnih starosti na neposreden, interaktiven način spoznavali različne vrste umetniškega ustvarjanja in pristopov v znanosti. Izobraževalni program bo dopoljen z gliptoteko z zbirko del sodobnega kiparstva slovenskih avtorjev in znamenitih kiparjev preteklih obdobji. S tem bo sklenjen krog predstavitve umetniških praks, arhitekture in oblikovanja.

Center arhitekture in oblikovanja predstavlja vsebinsko nadgradnjo Arhitekturnega muzeja tako z razširitvijo zbiralne politike kot tudi v komuniciranju z javnostjo predvsem v odzivanju na aktualno dogajanje. Na program arhitekture in oblikovanja se veže tudi program Eko hiše, ki bo promoviral trajnostno gradnjo, učinkovito rabo energije, uporabo obnovljivih virov energije, ipd.

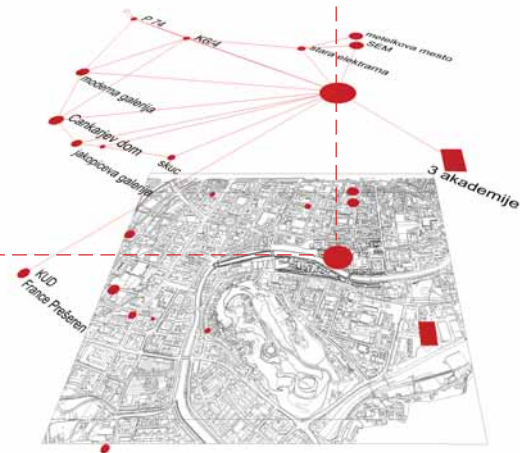
Vsak od omenjenih centrov bo obsegal razstavne prostore z možnostjo medsebojnega povezovanja. Vsebine ne bodo nujno vezane zgolj na arhitekturo in oblikovanje, temveč bodo razstavnih prostorov v smislu optimalne rabe namenjeni prirejanju predstavitev iz programa centra sodobnih umetnosti ali gostujočih razstav iz vseh področij likovnih umetnosti. Novi razstavnih prostorov bodo služili tudi za prirejanje večjih likovnih razstav, ki jih do sedaj v Ljubljani zaradi omejenega prostora galerij ni bilo mogoče organizirati. Mednarodno primerljive študije so pokazale, da sodobno urejeni razstavnih prostorov pomenijo novo kvaliteto v kulturni ponudbi mest, ki privablja množice obiskovalcev od blizu in daleč.

Zasebni program

Večji del kompleksa Tovarne Rog bo namenjen elitnim stanovanjem in design hotelu. V povezavi z javnim programom bo del teh prostorov namenjen tudi muzejskim trgovinam, trgovinam z izdelki slovenskega sodobnega oblikovanja in restavracijam. Tovarna Rog bo s svojo vsebino in prepletenostjo programa pomenila novo privlačno turistično točko na robu mestnega središča. S sodobnim arhitekturnim videzom prenovljeni tovarne in široko ponudbo zanimivih programov za vse kategorije prebivalstva in obiskovalce mesta bo omogočala dostop do likovne kulture in likovnega ustvarjanja v najširšem smislu.

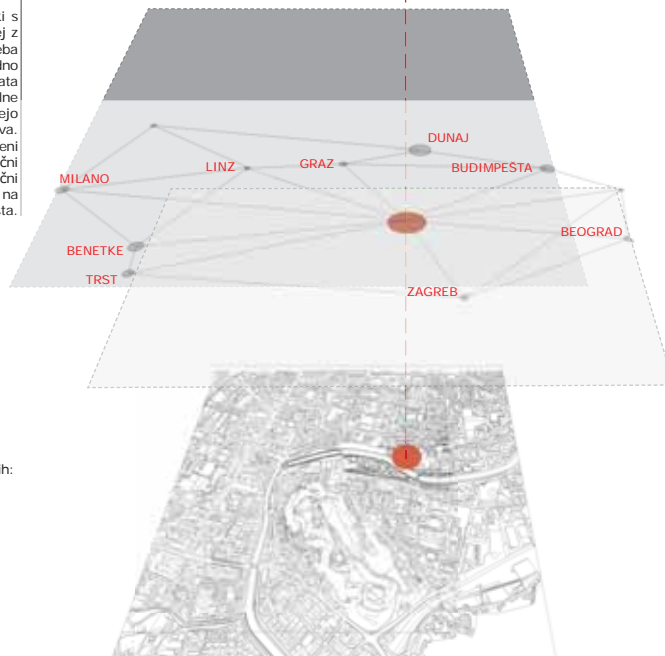
mreženje kulturnih institucij v Ljubljani

Evropska primerljivost

povezovanje s kulturnimi centri v Evropi

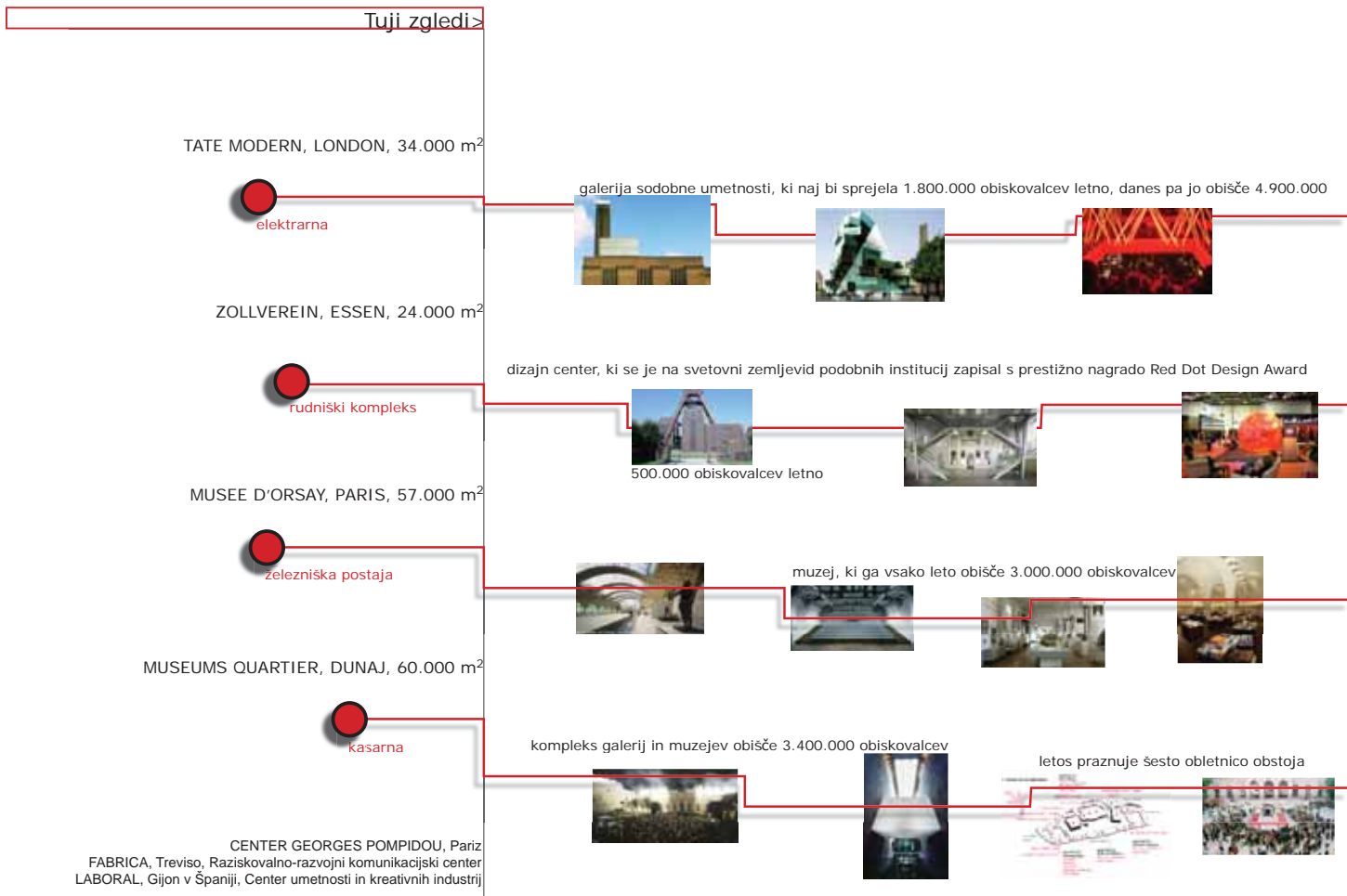
Prenova tovarne Rog predstavlja popolnoma sodoben, evropsko primerljiv pristop, revitalizacije, ki s premissijem povezovanjem kulture in zasebne pobude poživijo mesto in mu da nov zagon. Še posebej z raznoliko ponudbo kulturnega turizmu. Razvojni model ustvarjalnega mesta izhaja iz stališča, da je treba mesto oživiti s pomočjo kulture. Kulturna politika, ki sledi temu strateškemu cilju, najbolj neposredno povezuje kulturo, gospodarstvo in urbani razvoj. V tem smislu arhitektura in oblikovanje spodbujata gospodarski razvoj mesta in dvigujeta kakovost življenja v njem, poleg tega pa razvijata ustvarjalne sposobnosti posameznikov. V evropskih mestih, med katerimi poteka bitka za mlade talente, kažejo ekonomski kazalci na to, da se sektor kreativnih industrij razvija hitreje kot drugi deli gospodarstva. Ustvarjalne industrije združujejo umetnost, proizvodnjo in raziskovanje. Usmeritev v ustvarjalnost pomeni vlaganje v posameznika in njegove sposobnosti, v ideje, domišljijo, intuicijo, iznajdljivost ipd. Končni cilj je ustvariti okolje, v katerem bosta inovativnost in inventivnost posameznika postali konkurenčni prednosti. Ustvarjalnost sicer ni omejena na umetnost in kulturo, a sta zgled in navdih za ustvarjanje na vseh drugih področjih. V tem smislu lahko vplivata tudi na izboljšanje konkurenčnosti mesta.

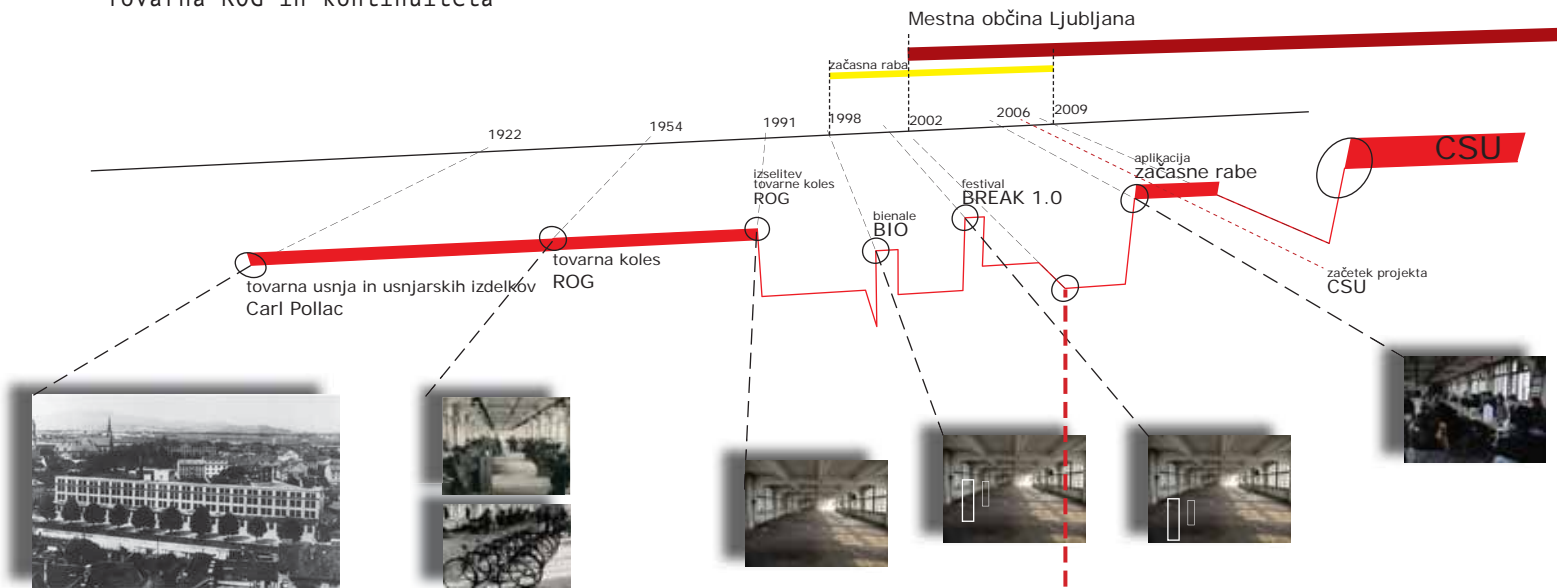
Kompleks novega Roga bo v programskem smislu v delu javnega programa organiziran v štirih sklopih:

1. Arhitektura in oblikovanje
2. Umetniške prakse
3. Ustvarjalne industrije
4. Predstavitveni prostori in prostori družabnosti

Med tujimi zgledi, po katerih smo oblikovali programske sklope, velja omeniti zlasti: Red Hat Design Museum v okviru kompleksa Zollverein v Essnu, Muzej sodobnih umetnosti, Center George Pompidou v Parizu, raziskovalno-razvojni komunikacijski center Fabrica Benetton v Trevisu, center umetnosti in kreativnih industrij Laboral v Gijonu v Španiji.

Tovarna ROG in kontinuiteta

revitalizacija kulturne dediščine

Del kompleksa tovarne Rog je na podlagi Odloka o zaščiti Poljanskega in Sempetrskega predmestja razglašen za kulturni spomenik. Revitalizacija bo priložnost za ponovno ovrednotenje značilne industrijske stavbe s pomembnimi prvinami tehnične dediščine stare tovarne, ki bo po prenovi služila novim vsebinam. Prav tehnična dediščina je pomembna osnova za umeščanje novih vsebin, saj s svojimi gabariti in razporeditvijo prostorov služi kot fleksibilna in večnamenska struktura za različne oblike dejavnosti novega centra.

Preureditve stare stavbe bodo zato sledile konservatorskim smernicam, k tovarniškemu posloplju prizidani novi objekti bodo ustvarili s sodobnimi arhitekturnimi rešitvami zanimiv dialog med preteklostjo in sodobnostjo v prenovljenem delu mesta.

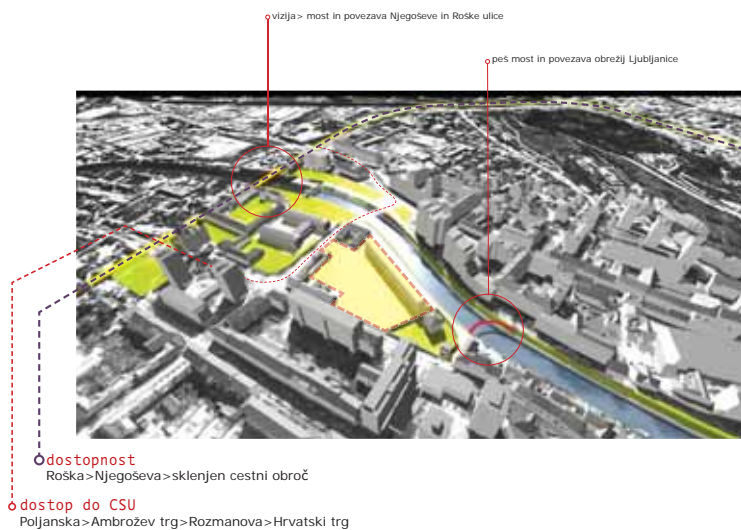
CSU in razvojni cilji

Preureditev tovarne Rog v Center sodobnih umetnosti predstavlja edinstveno priložnost odpiranju mestnega središča proti predelu Ambroževega trga in Poljan, ki bo s tem postalo eno od živahnih razvojnih težišč v procesu prenove mestnega središča.

Tovarna Rog bo povezovala sprehajalne poti ob nabrežju Ljubljane z novim Potniškim centrom in Staro Ljubljano s Poljanami, ki še nimajo kvalitetne kulturne ponudbe. Razvojni cilji prenove so torej poleg umestitve sodobne kulture tudi oživetje tega dela mesta, ki bo z novimi vsebinami postal privlačen tudi za turiste.

Povezava cestnega obroča okoli mestnega jedra z novim mostom pri Cukrarni bo prenovo tovarne Rog postavilo v nov položaj. Širše območje okoli tovarne Rog bo iz zapostavljene strukture postalo novo vezno tkivo med starim mestnim jedrom in zaledjem mestnega središča. Življenje ob Ljubljani se bo iz strogega centra pomaknilo ob njenem toku proti vzhodu in se povežalo s predvidenimi umetniškimi akademijami ob Grubarjevem prekopu v živahno umetniško četrt.

Preureditev tovarne Rog v Center sodobnih umetnosti je povezana tudi s sklenitvijo cestnega obroča okoli mestnega jedra z novim mostom pri Cukrarni in izgradnjo nove stavbe mestne uprave na Ambroževem trgu.

CSU Programska zasnova

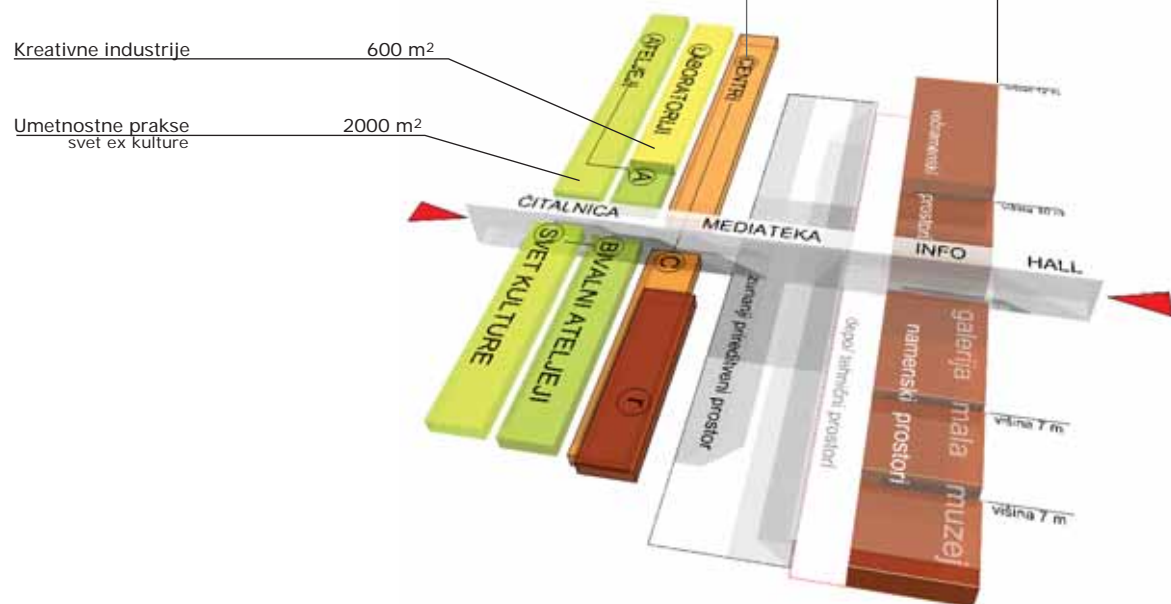
Arhitektura in oblikovanje 1200 m² 4400 m² **Predstavitveni prostori**

Prevladujoč »vtis« o javnih kulturnih programih naj bi ustvarjal novi arhitekturni in oblikovalski center. S tem ni mišljena »muzejska« funkcija posameznega centra, ampak ustvarjalno in distribucijsko jedro oziroma platforma za dogodke/dogajanja z navedenih področij. Vsebinska opredelitev sledi dejstvu, da je pomankanje teh dveh vsebin v Ljubljani (posebej glede na aktualnost produkcije in aktualnost v globalnih tokovih) največji. Center arhitekture in oblikovanja pomeni vsebinsko nadgradnjo Arhitekturnega muzeja, tako po osnovni nalogi z razširitvijo zbiralne politike na arhitekturne makete, gliptoteko arhitekturnih elementov, ipd. kot tudi v komuniciranju z javnostjo, predvsem v odzivanju na aktualno dogajanje.

Vsak od omenjenih centrov naj bi obsegal razstavne prostore z možnostjo medsebojnega povezovanja velikosti od ene etaže stare tovarne, do manjših, medsebojno povezljivih ambientov. Vsebine niso nujno vezane zgolj na arhitekturo in oblikovanje, temveč so prostori v smislu optimalne izrabe in razumnega trajanja posameznega dogodka zapolnjeni z vsebinami, ki kakorkoli mejijo na pojma arhitekture in oblikovanja.

Na program arhitekture in oblikovanja se veže tudi program Eko hiše, ki bo promoviral sodobne pristope k trajnostni gradnji in bivanju v smislu ekološke in nizko-energetske gradnje, uporabo obnovljivih virov energije, učinkovito rabo energije, ipd.

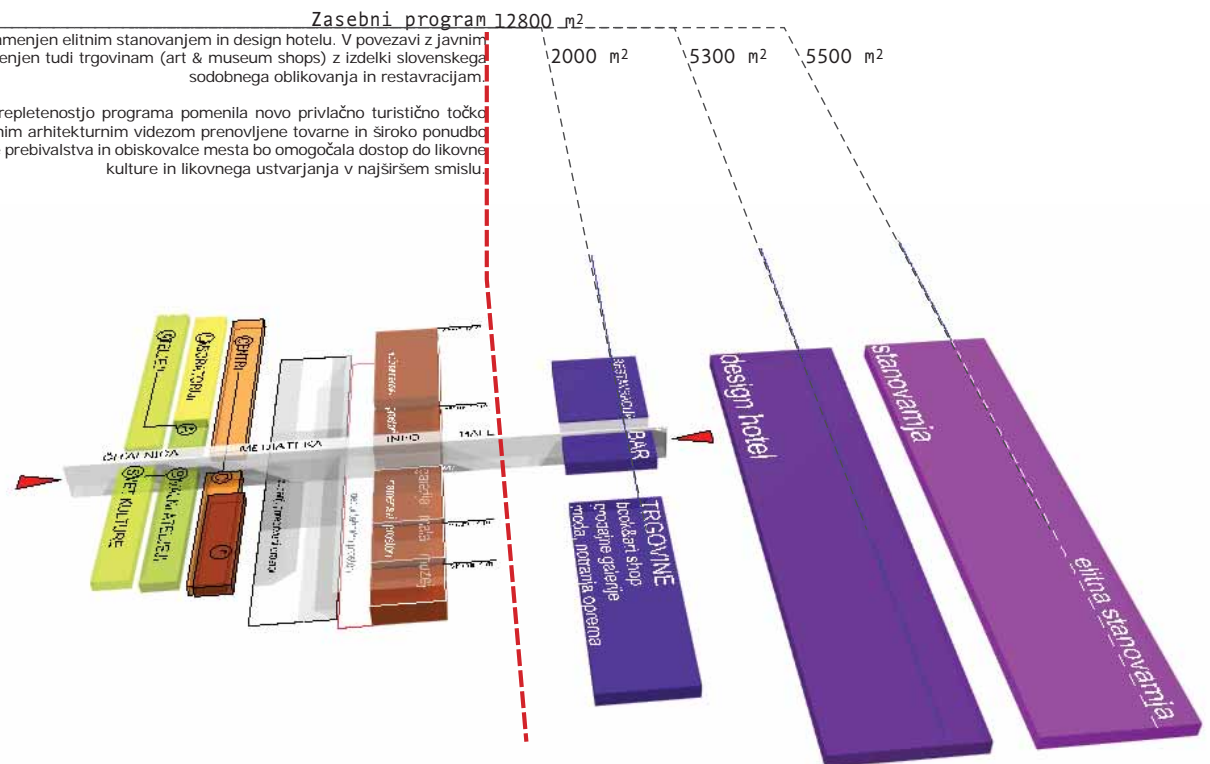
Skupni prostori, ki so vitalnega pomena za povezovanje in prepletanje med programskimi sklopi centra. Preko teh prostorov bo mogoče povezovati dejavnosti in prireditve med Centrom za arhitekturo in oblikovanje, kreativnimi industrijami in umetniškimi praksami.

Zasebni program 12800 m²

Večji del kompleksa Tovarna Rog bo namenjen elitnim stanovanjem in design hotelu. V povezavi z javnim programom bo del teh prostorov namenjen tudi trgovinam (art & museum shops) z izdelki slovenskega sodobnega oblikovanja in restavracijam.

Tovarna Rog bo s svojo vsebino in prepletenostjo programa pomenila novo privlačno turistično točko na robu mestnega središča. S sodobnim arhitekturnim videzom prenovljene tovarne in široko ponudbo zanimivih programov za vse kategorije prebivalstva in obiskovalce mesta bo omogočala dostop do likovne kulture in likovnega ustvarjanja v najširšem smislu.

CSU v številkah

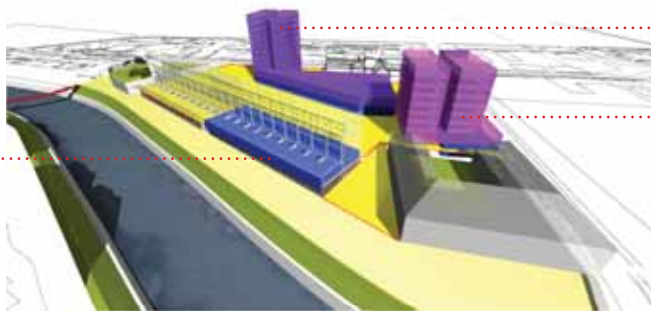
Ocena potrebnih površin za zasebni del		12800 m ²	Ocena potrebnih površin za javni program		8200 m ²
STORITVE		2000	ARHITEKTURA IN OBLIKOVANJE		1200
	Restavracija	600		Center arhitekture, Eko hiša, arhiv	700
	Bar	200		Center oblikovanja	100
	book&art shop, prodajne galerije	1200		predstavitveni prostori	400
DESIGN HOTEL		5300	KREATIVNE INDUSTRIJE		600
	100 sob			laboratoriji (oblikovanje, zvok, video, fotografija, novi mediji)	450
STANOVANJA		5500		predavalnici	150
	stanovana	3500	UMETNIŠKE PRAKSE		2000
	elitna stanovanja	2000		bivalni ateljeji (art residence)	500
				ateljeji (ustvarjalne delavnice)	1000
				svet kulture	500
			PREDSTAVITVENI PROSTORI		4400
				namenske razstavne dvorane (likovna razstavišča)	1200
				večnamenska razstavna dvorana	900
				skladišča, tehnični prostori	700
				info, mediateka, čitalnica	600
				depo	1000

Prostorski diagram programa CSU

- arhitektura in oblikovanje
- kreativne industrije
- umetnostne prakse
- predstavitveni prostori
- storitve
- design hotel
- stanovanja

design hotel

design hotel

stanovanja

storitve

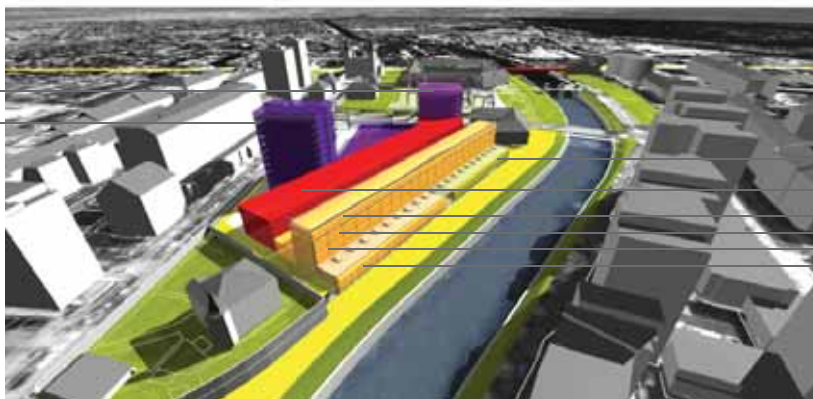
predstavitveni prostori

stanovanja

Prostorski diagram programa CSU

stanovanja

design hotel

komercialne dejavnosti

predstavitveni prostori

kreativne industrije

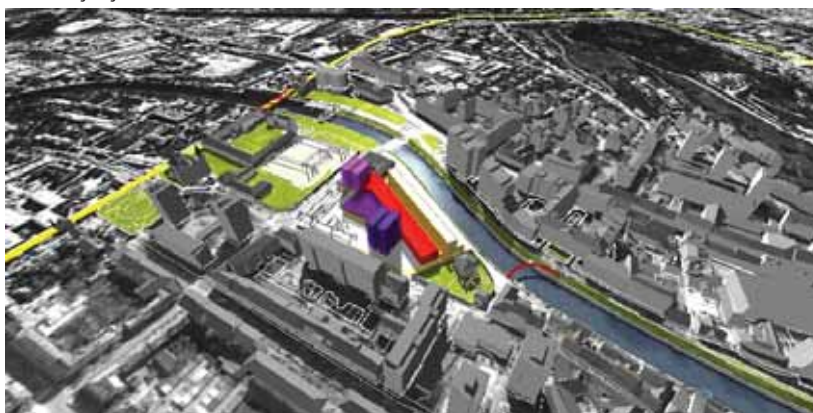
umetnostne prakse

arhitektura in oblikovanje

kreativne industrije

- naročnik > Mestna občina Ljubljana
Zoran Jankovič, župan
- programska zasnova > prof. Janez Koželj, podžupan Mestne občine Ljubljana
Jerneja Batič, vodja projekta, Oddelek za kulturo Mestne občine Ljubljana

- sodelavci > Peter Košir
- Jurij Krpan
- dr. Peter Purg
- Tomaž Brate
- Miha Klinar
- Maja Vardijan
- Andrej Kurnik
- Žiga Predan
- Petra Ostanek
- Tadej Glažar
- Jure Grohar

Ljubljana, november 2007

Konservatorska izhodišča za prenovu tovarne Rog v Ljubljani

Conservation guidelines for the renovation of the Rog factory in Ljubljana

Tatjana Adamič

Povzetek

Tovarna Rog predstavlja enega izmed najpomembnejših primerov industrijske arhitekture v Ljubljani. Vsekakor gre za zanimiv primer razvoja usnjarske dejavnosti v Šempetrskem predmestju od 2. polovice 19. stoletja naprej, ki doživi največji vzpon v času lastnika Carla Pollaka v 1. polovici 20. stoletja. Z nacionalizacijo tovarne po drugi svetovni vojni usnjarsko dejavnost nadomesti proizvodnja koles.

Vrednotenje tovarne dokazuje, da je tovarniški objekt z armirano betonsko konstrukcijo velikih razsežnosti izvorni dosežek na področju industrijske arhitekture ne samo v Ljubljani, pač pa tako v slovenskem kot tudi širšem srednjeevropskem prostoru. Tehnično in organizacijsko gre za največji halski objekt v Ljubljani, konstrukcijsko za edinstveni primer moderne skeletne armiranobetonske gradnje velikih razsežnosti, slogovno pa predstavlja v Ljubljani edinstven primer arhitekture, ki se je napajala pri sodobni kubistični češki arhitekturi.

Z opustitvijo industrijske dejavnosti konec 20. stoletja se v območju, ki je danes del mestnega središča, pojavi potreba po revitalizaciji tovarniškega kompleksa in vključevanju tega v mestno življenje. Zaradi spomeniškovarstvenih lastnosti tovarniškega objekta je pri revitalizaciji potrebno upoštevati konservatorska izhodišča tako z urbanističnega in arhitekturnega kot tudi programskega stališča.

Conservation guidelines for the renovation of the Rog factory in Ljubljana

The Rog factory represents one of the most important examples of industrial architecture in Ljubljana. The interesting development of leather processing in Šempetrsko predmestje suburb from the 2nd half of the 19th century onwards peaked under the ownership of Carl Pollak in the 1st half of the 20th century. Following the nationalisation after World War 2, leather processing is replaced by bicycle manufacturing.

The evaluation of the factory shows that the factory building with its large-span reinforced concrete construction is a unique achievement of industrial architecture not only in Ljubljana but in the Slovene and the wider Central European space. Technically and organisationally, this is the largest hall building in Ljubljana, while construction-wise, it is a one-of-a-kind example of modern skeleton-frame reinforced concrete construction. In terms of its style, it is Ljubljana's only example of architecture inspired by contemporary Czech cubist architecture.

With the industrial activity ceasing at the end of the 20th century, a need has arisen to revitalise the area of the factory complex - which has in the meantime become part of the city centre - and to include it in the city life. Due to the protected status of the factory building, conservation guidelines need to be observed both from the standpoint of urban design and architecture, as well as that of programme.

Prizadevanja za ohranitev tovarne Rog v Ljubljani segajo v sredino 90-ih let 20. stol., potem ko je vodstvo tovarne sklenilo opustiti proizvodnjo na lokaciji kompleksa ob Trubarjevi ulici in združiti vse dejavnosti v industrijski coni mesta. Po selitvi industrijskega programa je bilo treba kompleksu zagotoviti novo namembnost in območje revitalizirati.

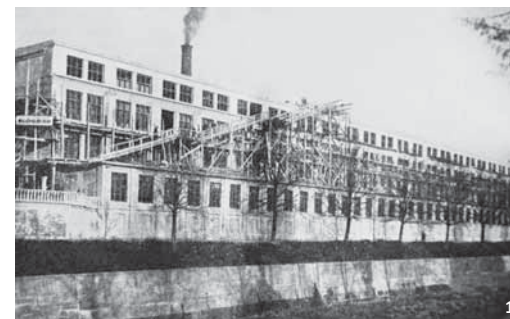
V istem obdobju je bil v okviru Sveta Evrope razpisan projekt *Evropski kulturni itinerarij industrijske arheologije*,¹ katerega cilj je bil opozoriti na pomen tovrstne dediščine, spodbujati njeno ohranjanje in prenoviti ter hkrati strokovno pomagati pri vključevanju industrijskih objektov in območij v mestno tkivo.² Projekt se je začel v Ljubljani maja 1997 s posvetom o tovarni Rog, na katerem je skupina mednarodnih strokovnjakov, zbranih v Evropskem observatoriju socio-kulturnega razvoja mest (Eurocultures) s sedežem v Bruslju, soglasno ugotovila, da je nekdanja tovarna nesporen spomenik industrijske dobe v širšem evropskem prostoru tako s funkcionalnega in tehničnega kot estetskega in urbanističnega vidika. Sklep posveta je bil, da je potrebno kompleks zaščititi, prenoviti in nameniti javnim potrebam mesta.

Pomembnost arhitekture glavnega tovarniškega poslopja so posamezni strokovnjaki še podkrepili s članki v tujih strokovnih publikacijah.³ Že naslednje leto je bilo na tovarno Rog opozorjeno v sklopu 5. medna-

rodnega strokovnega posveta o prenovi industrijskih območij *Voda in industrijska dediščina: Ponovna uporaba industrijskih in pristaniških struktur v evropskih mestih ob vodi* v Benetkah.⁴ Junija istega leta je Mestna občina Ljubljana sprejela Sklep o začasnem razglasitvi poslopja tovarne Rog za kulturni spomenik.⁵ Nekaj let pozneje pa je ustanovila projektni svet za Rog in spodbudila dejavnosti na področju revitalizacije tovarniškega kompleksa.⁶

Industrijska arhitektura

Industrijska arhitektura se je razvijala veliko hitreje kot druga področja arhitekture, saj se je morala prilagajati tehnološkim spremembam in potrebam masovne proizvodnje, ki so zahtevale nova prostorska načela in s tem večje proizvodne prostore za vzpostavitev mehaniziranega postopka. Hitreje je sprejemala tehnološke novosti, nove industrijske gradbene materiale, kot so npr. steklo in železo, jeklo in beton, ter bila tehnološko in prostorsko bolj napredna od drugih arhitekturnih področij. Izjemno možnost pri ustvarjanju razsežnih industrijskih hal je omogočil železobetonski sistem vidne skeletne konstrukcije. Arhitektura je lahko razvila povsem nov izrazni jezik, ki se je splošno uveljavil in postal razumljiv šele dvajset let po izumu, pred tem pa je bil kljub neverjetnim možnostim, ki jih je omogočal, skromno izkoriščen.⁷ Na prelomu stoletja so železobetonski pri nas uporabljali v glavnem za medetažne

Sl. 1: Gradnja tovarniškega poslopja, 1922.
Vir: Beton u. Eisen, Berlin, 1927, str. 178.

plošče in konstrukcijo stopnišč, prva železobetonska konstrukcija pa je Zmajski most iz leta 1901. Slovenska stavbna podjetja do prve svetovne vojne niso gradila železobetonskih konstrukcij, pač pa so investitorji za takšna dela najemali podjetja iz tujine, največkrat z Dunaja in iz Gradca.

Pollakova tovarna usnja v Ljubljani

Zgodovina industrijske dejavnosti na območju današnje tovarne Rog sega v leto 1871, ko je na dotlej pašnem zemljišču lastnik Ivan Janesch⁸ zgradil pritlično strojarno. Osem let pozneje je stavbo nadomestil z novim enonadstropnim klasično grajenim obokanim opečnatim tovarniškim poslopjem, tedaj največjim v Ljubljani.⁹ Leta 1882 je tovarno prevzel sin Ivan in povečal proizvodnjo s prizidavo drugega nadstropja. Objekt na zunaj ni izražal industrijske vsebine in se je oblikovno prilagajal predmestni okolici.

Janeschevo strojarno je leta 1900 kupil Carl Pollak, ki je proizvodnjo še razširil s storitvenimi prostori na dvorišču in leta 1923 pritlični obokani tovarniški objekt nadzidal za tri nadstropja. Nadzidava je prvi armiranobetonski tovarniški objekt v Ljubljani, sezidan po patentu francoskega inženirja Francoisa Hannebiqua, z zanj značilnimi vertikalnimi in horizontalnimi betonskimi vezmi. Struktura na fasadi vidnih primarnih in sekundarnih nosilcev je vzorčni primer Hennebiquovega konstrukcijskega sistema.